

Vijf jaar Soortbeschermingsplan Lepelaar

Ernst P. R. Poorter

In het augustusnummer 1999 van het Vogeljaar jaargang 47 geven Tom den Boer en Hesper Schutte van Vogelbescherming Nederland een verslag over de activiteiten gedurende de loop van het Soortbeschermingsplan Lepelaar (april 1994 tot april 1999). Onder coördinatie van Vogelbescherming Nederland, zo schrijven zij, werkten gedurende de afgelopen vijf jaar vele professionals en vrijwilligers nauw samen aan het toekomstperspectief van deze Rode-Lijstsoort. De inhoud van het verslag geeft mij op een aantal plaatsen aanleiding tot enig commentaar en enkele vragen. Omwille van de duidelijkheid zijn de uitspraken die in het desbetreffende artikel zijn gedaan en typeringingen die daar zijn gebruikt, in cursief gezet.

Broedgebieden

Risicospreiding door spreiding van broedkolonies is een belangrijk uitgangspunt voor het beschermen van de Lepelaar. Gedeeltelijk hangt dat samen met herstel van grootschalige moerasgebieden, waar de Lepelaar van nature thuishoort. In dat opzicht fungeert de soort dus ook als indicator voor een biotoop.

Welke conclusies moet men trekken als men het belang van grootschalige moerasgebieden als woonplaats voor Lepelaars onderkent?

Wel, allereerst moet men zich richten op grootschalige moerasgebieden waar zich al problemen met Vossen voordoen. De Oostvaardersplassen zijn zo'n gebied. De grootschaligheid van het moerasgedeelte van dit gebied werd in 1987 sterk aangetast door de aanleg van een compartimenteringsdam, ten behoeve van een tijdelijke waterhuishoudkundige maatregel.

In het Soortbeschermingsplan Lepelaar vinden wij in het hoofdstuk 'Soortbeschrijving', dat bij de Lepelaar de veiligheid voor predatie vooropstaat bij het kiezen van de broedplaats. In het hoofdstuk 'Beschermingsmaatregelen' staan als ge-

plande maatregelen voor de Oostvaardersplassen genoemd: 'afstemmen van het peilbeheer op de Lepelaar, onder andere gericht op zoveel mogelijk voorkomen van predatie, door herstel c.q. aanleg van natuurlijke barrières tegen predators; tijdelijk handhaven beperkt afschot van vossen; verbetering voedselsituatie'.

Inzake te overwegen maatregelen wordt onder meer geschreven: 'Er zal worden nagegaan of het wenselijk en mogelijk is om de volgende maatregelen te nemen, teneinde een natuurlijke barrièrewerking tegen grondpredators te vergroten:

- Zo min mogelijk doorbreken dan wel zo goed mogelijk herstellen van de barrièrewerking van de uitgestrekte water- en moeraszones in grootschalige moerasgebieden, zoals de Oostvaardersplassen.

- Slechten van overbodige oude kaden, waar deze de toegankelijkheid van de lepelaarbroedplaatsen voor predators zoals Vossen vereenvoudigen'.

Zoals ik al eerder heb gemeld (Poorter 1998) heeft men in de Oostvaardersplassen niets gedaan aan de barrièrewerking. De in 1987 dwars door het grootschalige moerasgebied aangelegde tijdelijke

Een lepelvol daad is beter dan een schepelvol raad.

Foto: Hans Gebuis.

compartimenteringskade, die na enkele jaren overbodig was geworden, is niet geslecht, zodat de toegankelijkheid voor Vossen blijvend is vergroot.

De Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland heeft over deze kwestie in de zomer van 1995 contact opgenomen met het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. In het antwoord van 8 december 1995 werd toegezegd, dat er aandacht aan zou worden besteed in de stuurgroep van het soortbeschermingsplan. Daarna is er nooit meer iets vernomen en is er niets gedaan.

De tekst in het verslag van Den Boer en Schutte gaat verder met: *In het kader van het plan is inventariserend onderzoek gedaan naar de potentiële broedgebieden in ons land. In Zeeland, Zuid-Holland, Overijssel, Friesland en Groningen, de meest kansrijke provincies, zijn hierover workshops georganiseerd. De grootste belemmeringen voor nieuwe vestigingen op het vasteland van Nederland blijken het ontbreken van geschikte voedselgebieden rond potentiële broedgebieden, het ontbreken van voldoende rust in het broedseizoen en de aanwezigheid van Vossen te zijn.* Wel, wanneer men dit heeft geconstateerd, waarom laat men dan de Oostvaardersplassen zakken? De naam van dit voor Lepelaars zo belangrijke natuurgebied wordt in het verslag van Den Boer en Schutte niet eens genoemd! De Oostvaardersplassen en de Lepelaarplassen in Flevoland hebben een opmerkelijk gunstige positie ten opzichte van voedselgebieden in de wijde omgeving, tot ver in de polders van Noord-Holland en Utrecht, welke deels tot op afstanden van meer dan vijftig kilometer liggen.

Na de door de Vossen aangerichte ravage in het Naardermeer in 1988, verhuisden de Lepelaars naar Flevoland, maar ze bleven dezelfde voedselgebieden bezoeken als daarvoor (Jonker & Poorter 1987, Jonker 1989, Jonker 1992). In 1987 huisden er nog 125 tot 135 broedparen Lepelaars in het Naardermeer, waren er circa dertig broedparen in de Oostvaardersplassen en circa twintig in de Lepelaarplassen. In 1989 waren er 185 tot 220 broedparen in de Oostvaardersplassen en 55 paren in de Lepelaarplassen, maar het Naardermeer was toen geheel verlaten. Vóórdat er in de Oostvaardersplassen voor het eerst predatie door Vossen plaatsvond was de jongenproductie er goed, dat wil zeggen vrijwel jaarlijks gemiddeld twee tot drie uitgevlogen jongen per nest. Dit mogen wij beoordelen als het resultaat van een geschikte voedselsituatie.

In 1995 was de broedpopulatie in de Oostvaardersplassen opgelopen tot circa 360 paren (luchtopnamen Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland). Er broedden in 1995 geen Lepelaars in de Lepelaarplassen.

Ondanks de ravage die de Vossen in 1988 onder de jonge Lepelaars van het Naardermeer hadden aangericht en ondanks de plaatselijke verstoring en de plundering van nesten door Vossen in de Oostvaardersplassen in 1991, 1992 en 1993, verduubelde de gezamenlijke lepelaarpopulatie van Naardermeer en Flevoland zich dus van circa 180 broedparen in 1987 naar circa 360 broedparen in 1995, toen zij allemaal in de Oostvaardersplassen broedden. Ook dit mag worden beoordeeld

als het resultaat van een geschikte voedselsituatie, dat wil zeggen een die aantrekkelijk is voor vogels om te broeden.

De Vossen verdreven de broedende Lepelaars vanuit de Oostvaardersplassen in 1996 en in 1997. Als gevolg van overvloedige regenval in het winterhalfjaar 1997-1998 was de vossenstand in de Oostvaardersplassen sterk teruggelopen. Er vestigden zich in 1998 weer Lepelaars, zonder dat dit ten koste ging van het aantal broedparen in de Lepelaarplassen (luchtopnamen Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland: Lepelaarplassen 79 broedparen in 1997 en 93 in 1998; Oostvaardersplassen 78 broedparen in 1998). De Lepelaars van de Oostvaardersplassen vestigden zich nu grotendeels in vrij diep water van de oeverzone van de grote plas, te midden van kriskras over elkaar liggende stammetjes van dode wilgen. Vermoedelijk verkozen zij dit aparte (overigens nogal vergankelijk) broedbiotoop, omdat Vossen er, door de in en vlak boven het water liggende stammetjes, moeilijk uit de voeten kunnen.

Wanneer men over een grootschalig moeras beschikt dat heeft bewezen een grote broedpopulatie van Lepelaars te kunnen huisvesten, met voldoende en geschikte voedselgebieden in de omgeving, waarom veronachtzaamt men dan deze rijkdom en gaat men op pad naar 'lepelaarvreemde' provincies (Overijssel en Groningen) om workshops te organiseren en te zorgen voor een goede aanvullende verspreiding van kennis onder terrein- en waterbeheerders? Of hoopt men op lepelaarvestigingen in de kop van Overijssel? Wat heeft men te zoeken in het randmeren Vossemeer en Zwarte Meer, waar in de wijde omgeving te weinig geschikte voedselgebieden voorkomen? Dat zijn toch gewoon kansarme situaties waarover men in workshops een beetje druk in de weer is!

Dankzij voortlichting aan ballonvaarders is de verstoring door die groep in broedkolonies afgenomen.

Welke broedkolonies kunnen dat zijn, zo heb ik mij afgevraagd? De kuststrook waar de meeste broedkolonies van Lepelaars liggen worden nimmer door ballonvaarders bezocht en dat geldt ook voor de Lepelaarplassen en Oostvaardersplassen vlak langs het zuidelijk deel van het IJsselmeer. De reden hiervoor is dat de nabijheid van groot water gevaarlijk is voor de lage ballonvaart. Welke broedkolonies die van ballonvaarders te lijden kunnen hebben, heb ik over het hoofd gezien?

Hoe belangrijk vossenwerende maatregelen in één gebied kunnen zijn toont het Zwanenwater. Hier kon de broedkolonie in stand blijven en het broedsucces droeg indirect in belangrijke mate bij aan de groei van het aantal broedparen op Texel en andere Waddeneilanden.

Ik ben benieuwd hoe men dit heeft aangetoond. Zijn er jonge Lepelaars in het Zwanenwater gemerkt en is vastgesteld, dat zij zich later 'in belangrijke mate' als broedvogels op de Waddeneilanden hebben gevestigd? Hebben de broedpopulaties op de Waddeneilanden onvoldoende autonome groeikracht?

De groei van het aantal broedparen gedurende de werking van het Soortbeschermingsplan was:

Voor de Lepelaar zijn voldoende en geschikte voedselgebieden noodzakelijk.

Foto: Wim Smeets (archief).

in het Zwanenwater van 48 in 1994 naar 143 paren in 1998 (204%); op Texel van 113 in 1994 naar 181 paren in 1998 (72%); op Vlieland van 92 in 1994 naar 158 paren in 1998 (60%) (lucht-opnamen Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland).

De uitzonderlijke groei in het Zwanenwater kan voor een groot deel zijn veroorzaakt door toevloed van broedparen van de Oostvaardersplassen, waar door het ontbreken van vossenwerende maatregelen de broedpopulatie in 1996 en 1997 op nul uitkwam! De groei van de broedpopulatie op Texel en andere Waddeneilanden zal eerder zijn veroorzaakt door het in de Oostvaardersplassen achterwege laten van vossenwerende maatregelen dan door de genomen vossenwerende maatregelen in het Zwanenwater.

Als bijschrift van een foto met Lepelaars in een boomtop zien wij: *Lepelaars broeden steeds vaker en steeds hoger in struiken en bomen. Dit maakt ze minder kwetsbaar ten opzichte van Vossen.*

Een wonderlijke zaak! Je zou bijna denken dat wordt gesuggereerd dat de Vos heeft leren klimmen. Het is trouwens ook helemaal niet waar dat Lepelaars in ons land steeds meer in bomen en struiken zijn gaan broeden. Waarop berust de uitspraak van Den Boer & Schutte? In mijn bijdrage van 1998 heb ik de nadelen van het broeden in bomen en struiken bij de Lepelaar belicht.

Voedselgebieden

Alle kolonies in Nederland zijn in het vroege voorjaar voor een belangrijk deel afhankelijk van het voedselaanbod in zoetwatersystemen, met name

van de stekelbaars hierin.

Bedoelt men de Driedoornige, de Tiendoornige Stekelbaars, of stekelbaarzen in het algemeen? Is het niet mogelijk om meer specifiek te zijn? Voor effectieve maatregelen is dat nodig.

Trekroute en overwinteringsgebied

De overleving van volwassen Lepelaars is de laatste tien jaar stabiel. De broedpopulatie in Nederland groeit. Deze gegevens duiden erop dat de situatie langs de trekroute voor Lepelaars niet is verslechterd.

De gevolgtrekking in de derde zin lijkt mij niet verantwoord. Bij een stabiele overleving van volwassen vogels en tegelijk groei van de populatie moet de conclusie luiden: - Deze gegevens duiden erop dat de productie aan vliegvlugge jongen per broedpaar is toegenomen en/of de sterfte onder de jonge vogels is afgenomen. Wanneer de sterfte onder de jonge vogels is afgenomen, kan dit erop duiden dat bepaalde beperkende factoren langs de trekroute zijn opgeheven.

Laten wij dit eens bekijken.

Over de productie aan vliegvlugge jongen kunnen wij zeggen:

- Er zal hierop een negatieve invloed zijn uitgaan van verstoring en predatie door Vossen van de broedplaatsen op het vaste land.

- Er zal hierop een negatieve invloed zijn uitgaan van verstoring door terreinbeheerders bij het ringen van Lepelaars op Vlieland, Terschelling en Schiermonnikoog en van de activiteiten van vogelfotografen uit binnen- en buitenland op de broedplaats van Schiermonnikoog.

Over de sterfte onder de jonge Lepelaars kunnen wij zeggen:

- De sterfte tussen het tijdstip van uitvliegen en de zomer van het vierde kalenderjaar is ongeveer 75%, dat wil zeggen gemiddeld 25% per jaar. Daarna is de gemiddelde sterfte per jaar veel kleiner (ongeveer 10% per jaar). Variatie in de sterfte gedurende de eerste drie jaar heeft een veel grotere invloed op de populatiegrootte dan variatie in de latere sterfte, die immers veel kleiner is. Jonge Lepelaars zijn bovendien veel gevoeliger voor problemen op de trek en in de overwinteringsgebieden dan de oudere, meer ervaren Lepelaars. Dat is niet alleen begrijpelijk vanuit de biologie, maar is ook al vroeg uit het ringonderzoek naar voren gekomen, te weten het grote verschil in terugmeldingen van dood, gewond of verzwakt gevonden dieren bij jonge en oude Lepelaars. Variatie in de omstandigheden op de trek en in de overwinteringsgebieden zal dus veel meer invloed hebben op de sterfte van de jonge dieren dan op die van oudere dieren en derhalve op de rekrutering van nieuwe broedvogels in de populatie.

Vanuit het bovenstaande mogen wij afleiden, dat wij de veroorzaking van de toename van de populatie mogen zoeken in:

- verbetering van de situatie in de 'opvetperiode' (tussen uitvliegen en begin van de trek);
- verbetering van de situatie langs de trekroute;
- verbetering van de situatie in de overwinteringsgebieden.

De situatie langs de trekroute kan best verslechterd zijn wanneer op de andere punten verbetering is opgetreden.

Van Poorter (1990) is het eerste overzicht verschenen van doortrek- en overwinteringsgebieden van Nederlandse Lepelaars. Dit overzicht is in 1996 geactualiseerd, omdat sindsdien veel nieuwe informatie beschikbaar is gekomen.

Mijn eerste overzicht was van eerdere datum (Poorter 1982). Mijn bijdrage van 1990 betrof de voortgang van het onderzoek in het Europese deel van de trekbaan met enige aanvullende informatie over Noordwest-Afrika.

Als ik de kaarten in mijn bijdragen (zie ook Soortbeschermingsplan Lepelaar bladzijde 34) vergelijk met het kaartje in het artikel van Den Boer & Schutte, valt me op dat in Frankrijk slechts één gebied is overgebleven in de categorie belangrijkste gebieden langs de trekbaan, te weten het Marais de Moëze. Dit is heel opmerkelijk, want in mijn bijdrage van 1990 waren er vier belangrijkste gebieden, te weten Estuaire de la Seine (voorjaar), Golfe du Morbihan (voorjaar), Marais d'Olonne (voorjaar), Marais de Moëze (voorjaar). Ondertussen heeft de Baai van Arcachon, met als essentieel onderdeel het Parc Ornithologique du Teich, zich gevoegd in de categorie belangrijkste gebieden (Fleury 1996). In de optiek van Vogelbescherming Nederland zou het Marais de Moëze de andere pleisterplaatsen in Frankrijk ver in de schaduw hebben gesteld, waardoor deze niet meer tot de categorie belangrijkste gebieden konden behoren. Uit onderzoek van Rocamora & Maillet (1994) over het jaar 1993, kwam het Marais de Moëze onder de eerder genoemde vijf belangrijkste pleisterplaatsen als vierde of vijfde uit de bus.

De beheerder van het reservaat, Philippe Dela-

porte, vertelde mij op 17 september 1994 dat de Lepelaars er overdag nauwelijks voedsel zoeken, maar 's avonds het poldergebied buiten het Marais de Moëze in trekken. Hij wist niet waarom ze dat deden, maar vermoedde dat ze ergens naar een slaapplek gingen. Zijn medewerker Nicolas Boileau vertelde mij drie jaar later, op 17 oktober 1997, dat men niet begreep waarom de Lepelaars die overdag in Marais de Moëze vertoefden er zo weinig voedsel zochten. Alleen juvenielen en tweedejaars vogels die er hadden overzomerd, kon men overdag urenlang voedselzoekend zien rondscharrelen. Alain Kim, die in het reservaat de meeste ringaflezingen doet, vertelde mij bij deze gelegenheid, dat de Lepelaars die overdag in het Marais de Moëze verblijven, vrijwel uitsluitend 's avonds en 's nachts in de omliggende polders van Marais de Brouage voedsel zoeken. Zij vertrekken in het donker, wanneer de eendenjagers rond het reservaat naar huis zijn.

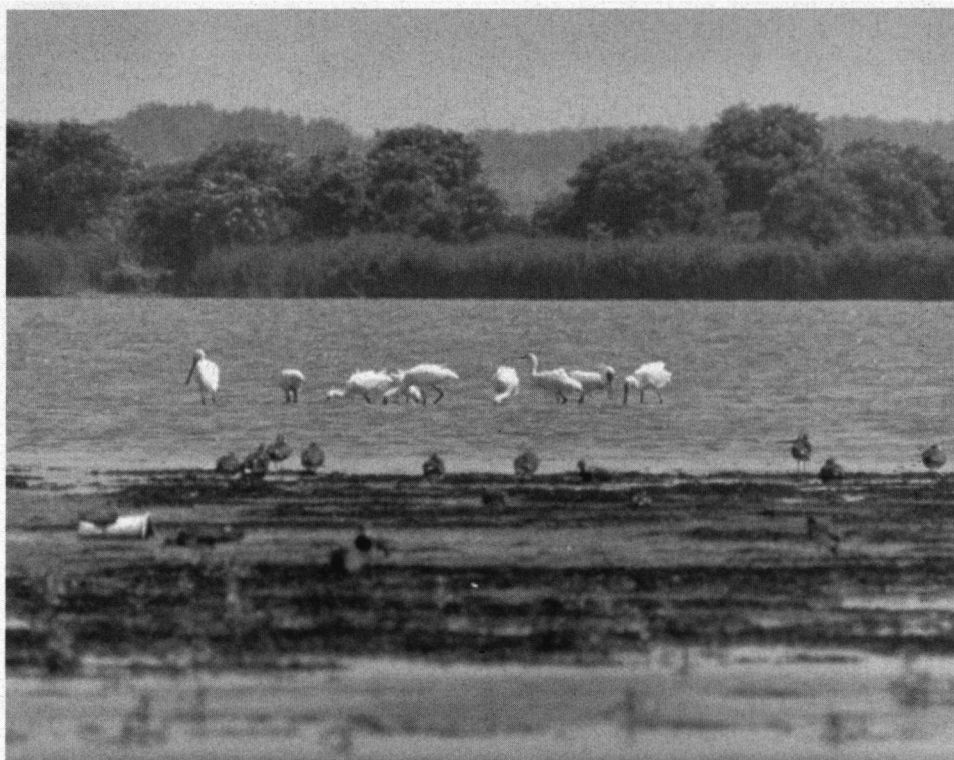
Het Marais de Moëze is het gebied in Frankrijk waaraan Vogelbescherming Nederland grote geldsommen heeft uitgegeven (Passier 1991), om door de aanleg van ondiepe waterpartijen de voedselsituatie voor Lepelaars te verbeteren. Hiervoor werd een geldinzamelingsactie onder de leden georganiseerd, welke circa f 300.000 opbracht (Van der Hut 1989, Schutte et al 1999, pagina 116). Dit project, dat in september 1991 werd uitgevoerd, is helaas mislukt, zoals ik eerder heb gemeld (Poorter 1998). Er komen wel meer Lepelaars dan vroeger in het Marais de Moëze, maar dat doen zij om te rusten.

Den Boer & Schutte (1999) stellen verder over het Marais de Moëze: *Uit onderzoek is gebleken dat doortrekkende Lepelaars gemiddeld acht dagen in het gebied verblijven en vrijwel uitsluitend voedsel zoeken in het nieuw ingerichte gebied (Boileau & Pichon LPO, in voorbereiding).*

Op 17 oktober 1997 kreeg ik van Nicolas Boileau een publicatie in drukproef mee betreffende zijn onderzoek in Marais de Moëze tot 1 september 1997. Bij de 281 geregistreerde bezoeken van geringde dieren was de gemiddelde verblijftijd in het najaar 4 dagen (N=142) en in het voorjaar 1,6 dag (N=139). Bij geringde Nederlandse dieren van bekende leeftijd bleek dat de verblijfsduur tijdens de najaarstrek sterk leeftijdsafhankelijk was. Vogels tot en met het vierde kalenderjaar (N=49) verbleven er gemiddeld 8,3 dagen en oudere vogels (N=16) gemiddeld 1,3 dag. Onder de jonge vogels bevonden zich vooral juvenielen (28 van de 49 exemplaren). Onder de vogels van het tweede tot en met vierde kalenderjaar bevonden zich dieren die in de omgeving hadden overwinterd of overzomerd. Bij deze gegevens moeten wij in aanmerking nemen dat ook kortere verblijftijden dan één dag als verblijftijd van één dag zijn gerekend.

Hoe moeten wij de resultaten van dit onderzoek interpreteren?

Wel, in de categorie van jonge Lepelaars bevinden zich dieren die gedurende de herfsttrek weinig haast maken en in bepaalde gebieden langdurig pleisteren. Dat zijn deels juvenielen die extra tijd moeten besteden aan voedsel zoeken om hun conditie te verbeteren en deels subadulte dieren

Foeragerende Lepelaars in de Dordtse Blesbosch juni 1986.

Foto: Hans Gebuis.

die eerder in de omgeving overwinterd en/of overzomerd hebben en wellicht opnieuw in de omgeving gaan overwinteren. Beide categorieën vogels besteden doorgaans veel tijd aan voedsel zoeken. Vanuit het dagrustgebied in het Marais de Moëze gaan deze 'voedselscharrelaars' van overdag na het invallen van de duisternis met de meer ervaren dieren mee, om buiten het reservaat Marais de Moëze in de poldersloten van het omringende Marais de Brouage voedsel te zoeken. De oudere vogels en jongere vogels van goede conditie trekken bijna allemaal snel door en blijven doorgaans hooguit één dag in de omgeving,

tenzij de weersomstandigheden te ongunstig zijn om verder te trekken. Dit is het normale patroon bij Lepelaars op de herfsttrek. De ervaren vogels die in Afrika ten zuiden van Marokko plegen te overwinteren en de jongen die zich bij hen aansluiten, vliegen haast-je-rep-je naar hun overwinteringsgebieden. Wij hopen hier later in het Vogeljaar nog eens op terug te komen.

Ondertussen brandt de vraag: Hoe kunnen Den Boer en Schutte verantwoorden dat doortrekkende Lepelaars gemiddeld acht dagen in Marais de Moëze verblijven en vrijwel uitsluitend daar voedsel zoeken?

■ E. P. R. Poorter, Stichting Lepelaar Onderzoek Nederland, Oostrandpark 124, 8212 AV Lelystad.

LITERATUUR:

- Boer, Tom den (1996): Trekbaan van Nederlandse Lepelaars. Actie rapport nummer 10, Vogelbescherming, Zeist.
 Boer, Tom den & Hesper Schutte (1999): Vijf jaar Soortbeschermingsplan Lepelaar. Vogeljaar 47: 164-167.
 Bolleau, N., P. Delaporte, N. Lambert & H. Robreau (1997): Importance de la Charente-Maritime pour la Spatule blanche *Platalea leucorodia*. Ann. Soc. Sci. Nat. Charente-Maritime (in druk okt. 1997).
 Fleury, A. (1996): La Spatule blanche sur le Bassin d'Arcachon: statut de l'espèce et mesures de conservation - menées de 1972 à 1995. In: Proceedings of the 23rd Eurosite nature management workshop.
 Hut, Ron van der (1989): Hoe lang lepelit hij nog? Vogels 54: 250-253.
 Jonker, J. & E. P. R. Poorter (1987): Lepelaars in Holland. Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
 Jonker, J. (1989): Lepelaars in Amstelland en de verhuizing van een kolonie. Graspieper 17: 53-58.
 Jonker, J. (1992): Voedselgebieden voor de Lepelaar *Platalea leucorodia* in Noord-Holland: actuele situatie, knelpunten en verbetering. Technisch rapport 8, Vogelbescherming, Zeist.
 Passier, Karel (1991): Lepelaar moet gekoesterd worden. De Telegraaf, 13 april 1991.
 Poorter, Ernst P. R. (1982): Migration et dispersion des Spatules néerlandaises. L'oiseau et R. F. O., V. 52: 305-334.
 Poorter, E. P. R. (1990): Pleisterplaatsen van de Nederlandse Lepelaars *Platalea leucorodia* in het Europese deel van hun trekbaan. Technisch rapport 4, Vogelbescherming, Zeist.
 Poorter, Ernst P. R. (1998): De Vos, de Lepelaar en de Fabeltjeskrant. Vogeljaar 46: 97-106.
 Rocamora, G. & N. Mailliet (1994): Suivi des stationnements de Spatules blanches en France au cours d'un cycle annuel. Ministère de l'Environnement/LPO/BirdLife International.